

Kicsi Sándor

VÉRZÉSCSILLAPÍTÓ TAPLÓ ÉS PÖFETEG A MAGYAR NÉPI GYÓGYÁSZATBAN

A magyarok nagy általánosságban az etnomikológus Wasson házaspár kifejezésével (Wasson et al. 1986. 18.) inkább mikofóbnak (gombakerülőnek) minősíthetők, szemben a környező, kimondottan mikofil (gombakedvelő) szlávokkal. Általános tapasztalat, hogy a Kárpát-medence szláv népei több gombát ismernek, gyűjtenek és fogyasztanak, mint általában a velük szomszédos magyarok. Ennek megfelelően a magyar népi gombanevek döntő többsége – helyenként az egész rendszer – szláv jövevényszókból és tükörszókból áll (Gregor 1973), az erdélyi és moldvai gombanevek jelentős része pedig a románból jövevényszó. Mindezek mellett a magyar népi gombaismeretet évszázadok óta folyamatosan gazdagították nyugatról érkező, többnyire „felülről leszivárgott” hatások. (Minden bizonnyal ide sorolható számos gomba, például az özlábgombák népi fogyasztása, illetve a később említendő júdásfülegomba felhasználása a népi gyógyászatban.)

Ami a gyógynövényeket illeti, a nálunk vadon termő kb. 3000 virágos növényfaj közül a népi gyógyászatban kb. 300 fajt szokás felhasználni, s nagyjából ennek megfelelően egy adott vidék vadon termő virágos növényei mintegy 10%-ának van népi neve. Ami a gombákat illeti, mintegy 3000 Magyarországon megtalálható úgynevezett nagygombafajból 600–800 viszonylag sűrűn fordul elő, s ebből mintegy 500 jó, ehető. Ehhez képest a gombakedvelőbb (és egyben gombákban bővelkedőbb) magyarlakta vidékeken is (Erdély, Felvidék, Dunántúl) a gombászok általában egy, ritkábban két, kivételesen legfeljebb három tucat gombát ismernek, s általában csak az ehetőnek minősített gombáknak van népi elnevezése. Zsigmond Győző sepsiszentgyörgyi etnológusnak a magyar etnomikológiát megalapozó erdélyi gyűjtései (1994) és a szakirodalom átvizsgálása alapján alkotott véleménye szerint a magyar népi gyógyászatban legalább egy tucat gombaféleséget használnak fel (1995). (Itt gombafajt azért lenne hibás említeni, mert például a később említendő tapló- és pöfetegfajokat – néprajzi szempontból – gyakran szerencsésebb egy egységként kezelni.) Mivel azonban a népi gyógyászatban a gombák legfeljebb periferiális jelentőségűek, a reájuk vonatkozó adatok is meglehetősen szétszórtak, s egy-egy közlés – leszámítva Zsigmond Győző említett munkáját (1995) – legfeljebb egy-két gomba ilyen célú felhasználását

említi. A magyar népi gyógyászatban sebkezelésre számos növényt szokás felhasználni, például Miklóssy V. Vilmos csíki gyűjtése (1980) két tucat sebtapaszként alkalmazott növényt említ, köztük a pöfeteget is.

A gyógyító gombák közül egyik legismertebb a júdásfülegomba (*Auricularia auricula-judae*) fájós szemre borogatva való alkalmazása. Ez a Magyarországra valószínűleg Nyugat-Európából eljutott módszer nálunk is legalább a XVI. századtól ismert, a gomba neve *bodzagomba* és *bodzafagomba* néven rögzült (Gregor 1973. 43–44.; Kicsi 1995. 359.), a századforduló gyógyszerészei még árulták (Veress 1982. 16.), s használatáról a népi gyógyászatból a XX. század közepéről is vannak szórványos adatok (Vajkai Aurél csereszegtomaji gyűjtését idézi Szendrei–Szendrei, „gomba” szócikk, é.n.).

A taplók – a bükkfatapló (*Fomes fomentarius*), parázstapló (*Phellinus igniarius*) – vérzés elállításra való felhasználása az etnomikológiából jól ismert (Kalmár 1982. 146–147.). Ennek ellenére viszonylag ritka néprajzi adat van rá, például a Bakonyból a Hegyi Imre által regisztrált *hubán* néven (1978. 189.), továbbá Zsigmond Győző újabb gyűjtéséből (1995), szórványosan Erdélyből (Sóvidék, Székelyföld). A taplókat a latinból vett *agarikum* (*agaricum*) néven a XVI–XVIII. századi hazai gyógyászatban többféle célra felhasználták (Gregor 1973. 21.), s az újabb néprajzi gyűjtések közül valószínűleg ide kapcsolódik Oláh Andor békési, pálinkába áztatva köhögés ellen javallott *abarikoszgomba* adata is (1987. 130.).

A népi gyógyászatból ismeretes még a pöfetegek (*Langermannia gigantea*, *Bovista* spp., *Lycoperdon* spp.) szintén vérzéscsillapító, sebgyógyító hatása (Gregor 1973. 27.; Krébecz 1988. 175.; Veress 1982. 90.); Mezőkövesden, Palócföldön és Békésben *pöfeteget*, *pöfeteget gomba* néven (Pető 1987. 179.; Petercsák 1989. 317.; Oláh 1987. 132.; Bondár 1982. 55.), Felsőőrön *lúdpasz* néven (Szendrey–Szendrey, „gomba” szócikk, é.n.), Kőszeg–Hegyalján *vinasszonposz* néven (Bártosi 1964), Kalotaszegen és Mátészalkán *lúfing* néven (Péntek–Szabó 1985. 307–308.; Vasas 1985. 107, 154, 161, 163, 187.; Farkas 1988. 188.), Répáshután magyarul *pöfeteget gomba*, *püfeteget gomba*, *labda*, szlovákul *prachno* néven (Kóczyán 1984. 254.), Árapatakon magyarul *lőposzogó*, románul – a magyarból tükörszó – *beşina calului* néven (Péntek–Szabó 1976. 210.), Csíkszegben *poszogó* (Tusnádfalu), *puhatag* (Csíkszentsimon) és *lőposzogó* (több csíki községben) néven (Miklóssy 1980. 61.), Sepsikőrőspatakon *lőposz*, *lőposzogó* néven (Zsigmond 1994. 50.), Magyarországon (Mezőség), Várfalván (Aranyosszék) és Magyarvalkón (Kalotaszeg) *lő-*

fing, *lófinggomba* néven (Zsigmond 1994. 46.). Zsigmond Győző újabb gyűjtései (1995) szerint szórványosan szerte Erdélyben és Moldvában használatosok a pöfetegek, így Csikban és Gyimesben *puhatag* (Csikszenmárton, Alcsík; Csikborzsova, Felcsík; Gyimesközéplek), a Homoród mentén *lópoc*, *poc* (Homoródszentpál) és *tinótort* (Homoródmás), Borszáken *finggomba*, Gorzafalván *lóposzogó* néven. Az idézett különböző közlések némelyike megjelöli, hogy az említett pöfetegefajok melyiket és miként használják sebkezelésre (például óriás pöfeteget felvagdosva, megszáritva, másokat pálinkával stb.).

A fentebb említett, a népi gyógyászatban előszeretettel használt gombák (júdásfülegomba, taplók, pöfetegek) érdekessége, hogy – akárcsak a szarvasgombák és a korallgombák – nem tartoznak a tipikus gombák közé. (Szerte Európában a legtipikusabb gomba a légyölő galóca, a legtipikusabb ehető gomba a csiperke.) Érdekesség még, hogy a pöfetegek – akárcsak az őzláb-gombák – fogyasztásának a kimondottan mikofil szláv kultúrákban is elvétve van hagyománya, s fogyasztásuk a magyarságnál is csak az utóbbi évszázadban (sőt talán az utóbbi évtizedben) terjedhetett el. Ugyanakkor hallatlanul nehéz állást foglalni az említett gombák népi gyógyászatbeli felhasználásának eredetét illetően. Mint említettem, valószínű, hogy a judásfülegomba szemfájás elleni használata nyugati, „felülről leszívárgott” hatásnak tulajdonítható. A vérzéscsillapító tapló és különösen a pöfetegek szerte a magyarságnál, Burgenlandtól Háromszékig elterjedt felhasználása azonban a magyar népi kultúra ősi – talán még honfoglalás előtti – rétegébe tartozhat. Erre utal az is, hogy a *tapló* szó minden bizonnyal a honfoglaláskor előtt is megvolt nyelvünkben, s a taplók maguk tűzgyújtó eszközként ősidőktől fogva használatosak voltak. A *pöfeteg* elnevezés – több alakváltozattal – nyilvánvalóan hangfestő eredetű, s a pöfeteg elnevezéseitől szolgáló *-posz*, *-fing* és *-tort* tagú összetételek pedig tükörszóként – eltérően legtöbb összetett gombanevünktől – általában nem vezethetők vissza szláv előzményekre (Gregor 1973. 24–28.).

Szakirodalom

- BÁRDOSI János
1964 *Gőgynővénygyűjtés és népi gyógymódok Kőszeg-Hegyalján*. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 2, Savaria. 189–221.
- Bondár Ferenc
1982 *Sarkadkeresztúr néphite*. Folklor Archivum 14. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Bp. 7–67.

- FARKAS József
1988 *Néprajzi írások Szatmárból.* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék. Folklor és Etnográfia, Debrecen. 39.
- GREGOR Ferenc
1973 *Magyar népi gombanevek.* Nyelvtudományi Értekezések 80, Bp.
- HEGYI Imre
1978 *Az erdőkiélés történeti formái.* Bp.
- KALMÁR Zoltán
1982 *A gombák világa.* Bp.
- KICSI Sándor András
1995 *Fülgomba.* Magyar Nyelv 91. 3. 355–361.
- KÓCZIÁN Géza
1984 *Etnobotanikai vizsgálatok Répáshután.* In: Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Répáshuta.* Egy szlovák falu a Bükkben. Herman Ottó Múzeum, Miskolc. 229–256.
- KRÉBECZ Jenő
1988 *Gombaatlász.* Pallás–Magyar Média, Bp.
- MIKLÓSSY V. Vilmos
1980 *Csiki népi sebtapaszkok.* In: *Népismereti Dolgozatok.* Bukarest. 60–63.
- OLÁH Andor
1987 *Zöld varázslók, virág-orvosok.* Népi gyógynövényismeret Békés megyében. Békés Megyei Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottság, Kecskemét.
- PÉNTEK János–SZABÓ T. E. Attila
1976 *Egy háromszéki magyar falu népi növényismerete.* Ethnographia 87. 1–2. 203–225.
- 1985 *Ember és növényvilág.* Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete. Bukarest.
- PETERCSÁK Tivadar
1989 *Erdőhasználat a Palócföldön.* Ebben: Bakó Ferenc szerk., Palócok III. Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, Eger. 235–331.
- PETŐ Margit
1987 *Kedves vendég, tiszteltessél, nálunk megvendégtessél.* A matyó konyha. Bp.
- SZENDREY Zsigmond–SZENDREY Ákos
é.n. *Magyar néphit és népszokás lexikon.* Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 6186.
- VASAS Samu
1985 *Népi gyógyászat.* Kalotaszegi gyűjtés. Bukarest.
- VERESS Magda
1982 *Gombáskönyv.* Bukarest.
- WASSON, R. Gordon et al.
1986 *Persephone's Quest.* Ethnogens and the Origins of Religion. Yale University Press, New Haven & London.
- ZSIGMOND Győző
1994 *A gomba helye népi kultúránkban.* Egy falu (Sepsikőröspatak) etnomikológiai vizsgálata. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2, Kolozsvár. 22–58.
- 1995 *A gomba a magyar népi gyógyászatban.* Sepsiszentgyörgy, kézirat.